

ABSTRAHEREN, DEBATTEREN

Op zoek naar de zone van de naaste ontwikkeling

Zelf denken en interpreteren vereisen een stimulerende omgeving, die de leerling voortdurend aanspreekt in de zone van de naaste ontwikkeling.

Sarah Blom

KUNNEN ZEER moeilijk lerende kinderen (ZMLK) leren debatteren? Voor die vraag stond onlangs de Kranenburg-school in Utrecht. Het Nederlands Debat Instituut, dat doorgaans debattoernooien onder Havo-vwo scholen organiseert en advocaten en Tweede-Kamerleden traint, had aangeboden deze leerlingen lessen te geven. De ZMLK-school ging aarzelend met het plan in zee. Een psycholoog van het team zag er wel wat in, andere teamleden waren veel sceptischer.

Op woensdagmorgen krijgt een klas met 14-jarigen een eerste les in debatteren. Johan Doesburg schrijft met grote letters op het bord: 'De Teletubbies moeten van de tv'. De leerlingen lachen. Johan en Koen, een andere medewerker van het Nederlands Debat Instituut, voeren een kort rollenspel op. Koen wil de Teletubbies juist op de televisie houden. "Dit is nu debatteren", legt Johan uit. "En dat gaan we jullie leren". De eerste spelregel wordt geïntroduceerd: "Om te debatteren moet je duidelijk zeggen wie je bent en wat je vindt. Dus nu beginnen we met dat jullie een voor een voor de klas komen en vertellen wie je bent en wat je zou doen als je 100.000 gulden wint."

Wie durft? Onder applaus komt de eerste leerling schoorvoetend naar voren. Je naam zeggen, dat gaat nog wel, maar bedenken wat je met dat geld gaat doen en dat dan ook nog vertellen, lijkt in eerste instantie een stap te ver. Johan

helpt en na enig trekken beslist de leerling dat het geld "naar de arme landen" moet. De volgende leerlingen - ze zijn binnen een kwartier allemaal voor de klas geweest - nemen de suggestie gretig over. De 'arme landen' worden rijk van deze leerlingen. Maar er is

De psycholoog Lev Vygotsky (1896-1934).

één leerling die wel wat anders wil met dat geld: een huis kopen voor zijn ouders en ook nog iets voor zichzelf. Een *eye-opener*: je kunt zelf iets bedenken zonder anderen te volgen.

Dan leiden Johan en Koen de volgende spelregel in. Daartoe polsen ze eerst welk onderwerp de leerlingen beroert, maar hen ook verdeelt. FC-Utrecht? Vakantie? Goeie Tijden, Slechte Tijden? Het wordt GTST. De klas splitst zich in voor- en tegenstanders. De

spelregel betreft de competitie: de groep die de beste argumenten naar voren brengt wint het debat. Andere aanwezigen zijn de beoordelaars.

Vóór en tijdens de confrontatie vindt er een enorm leerproces plaats. Elke groep bedenkt argumenten en moet ze ook opschrijven. De normale barrières verdwijnen: ze denken diep na en schrijven. Dan volgt het debat. Om en om presenteren de leerlingen hun argumenten. Snijdt een argument hout, dan krijgt het applaus. Zwakke argumenten worden met gefluit onthaald. De leerlingen worden steeds enthousiaster. Ook de uitgefloten leerlingen blijven gewoon meedoen, want dat het om een spel gaat is duidelijk. Uiteindelijk 'wint' de groep die GTST op de televisie wil houden. De les is voorbij. Anderhalf uur omgevlogen. In de volgende lessen zullen weer andere spelregels worden geïntroduceerd, bijvoorbeeld de kunst van het luisteren naar je tegenstander, en nog een stap verder: je van te voren verplaatsen in diens standpunt.

In een andere klas, met 17-jarigen, valt al iets van die verdere stappen te zien. Ook dit is voor de meeste leerlingen een eerste les in het debatteren. Voor de tweede ronde, het debat, lukt het de trainers het abstracte onderwerp 'taakstraffen' te introduceren. Dat blijkt te leven onder de leerlingen, ze hebben er soms zelf mee te maken. Alleen hebben ze er nauwelijks over nagedacht. Via het debat over de wenselijkheid van taakstraffen of gewone straf, komt het denken zichtbaar op gang. Iedereen doet mee, sommige leerlingen zie je echt groeien in hun rol. Even later zien we op het schoolplein de leerlingen van deze groep met elkaar in debat.

Het schoolteam staat perplex. Het debatproject heeft iets in de school gebracht dat er niet was: het besef dat je hoge verwachtingen kunt hebben van deze leerlingen en dat je bijvoorbeeld door de

methode van het debat hun 'zone van de naaste ontwikkeling' kunt activeren. Ineens wordt zichtbaar dat denken óók te leren valt.

De verrassende gebeurtenissen op de Kranenburg-school zijn een prachtige illustratie van de ideeën van de tegenwoordig weer erg in de belangstelling staande Russische psycholoog Ljev Vygotsky (1896-1934). In zijn theorie speelt het begrip 'zone van de naaste ontwikkeling' een sleutelrol en hij kent aan de cultuur een cruciale rol toe in de ontwikkeling van intelligentie en van het denken. Een biologische kijk op ontwikkeling van het denken concentreert zich volgens Vygotsky ten onrechte alleen op wat een kind al, op grond van zijn ontwikkelingsfase, begrijpt en beheerst. Dat noemt Vygotsky de 'zone van de actuele ontwikkeling' en dat die bestaat is evident. Een IQ-test bijvoorbeeld probeert dat actuele ontwikkelingsniveau zo goed mogelijk te meten. Er is evenwel óók een 'naaste' ontwikkelingszone, die wordt aangesproken in een uitdagende omgeving.

Wat het leren denken betreft gaat het om een omgeving die stimuleert dat je nadenkt, die vragen stelt en verwacht dat je die met een beetje hulp toch zelf kunt beantwoorden. Vygotsky stelde vast

dat kansarme leerlingen in het basisonderwijs een grotere zone van de naaste ontwikkeling hebben dan kansrijke. Bij de laatstgenoemden is die zone meestal thuis al op informele wijze aangesproken door die vragende benadering en door een breder aanbod aan uitdagende ervaringen. Kansarme leerlingen zijn voor de ontwikkeling van hun denken meer op het onderwijs aangewezen. Na het voorbeeld van de ZMLK-school kun je de vraag opwerpen of we de zone van de naaste ontwikkeling van deze leerlingen niet schromelijk onderschatten.

Het denken op een abstract en bewust niveau heeft zijn oorsprong in de cultuur, aldus Vy-

gotsky tijdens een college in Tsjkent, 1929.

gotsky. Wie niet in een 'cultureel' omgeving opgroeit kan misschien wel slim overleven, maar blijft een 'wolvend' kind'. Gelukkig is zo'n situatie bijna letterlijk ondenkbaar en groeien vrijwel alle mensen wél op temidden van andere mensen, in een cultureel omgeving. Taal speelt daarin een cruciale, driedelige rol. Taal helpt ons de werkelijkheid te ordenen, taal maakt ons (door de interactie met anderen) sociaal, en taal 'bemiddelt' tussen de mensen en hun cultuur. Centraal in die laatste functie is het gegeven dat woorden (tekens) en betekenis niet samenvallen. Daardoor is het mogelijk dat taal de wereld helpt ordenen zonder dat de betekenissen definitief vastliggen. Er is dus altijd ruimte voor andere interpretaties en voor eigen zingeving.

Dat alles is essentieel voor de ontwikkeling van het denken. Een kind dat net leert praten, beseft dat nog niet direct, dat leert taal eerst op een spontane manier. Steeds meer gaat het echter met die taal zijn eigen handelen sturen. Eerst is die sturing nog sociaal. Ouders, vriendjes of spelregels beïnvloeden via taal het gedrag. Dan volgt een fase waarin het kind hardop tegen zichzelf praat: externe sturing van het eigen handelen. Tenslotte, gemiddeld rond het zesde jaar, 'internaliseert' het kind zijn spraak. Dat is een gewichtig moment: er ontstaat een verkorte innerlijke spraak die het denken mede gaat sturen. Bewust nadenken, over

De prijsuitreiking na het slotdebat van de debatwedstrijd op de Kranenburgschool te Utrecht.

FOTO EVELYNE JACQ

dingen, maar ook over hoe je zelf leert, is vanaf dat moment mogelijk. Onmisbaar voor verdere ontwikkeling is dan een omgeving die je uitdaagt om nieuwe betekenissen te verkennen en de ruimte te benutten die er is voor eigen interpretatie. Zo word je een 'zelfstandig denker' en dat veronderstelt dat je steeds wordt aangesproken in je zone van de naaste ontwikkeling. In een schoolsituatie zijn dat ook de dingen die een les spannend maken, voor leerling en leraar.

De voorbeelden liggen voor het oprapen, en echt niet alleen in lessen aan moeilijk lerende kinderen. Neem de geschiedenislessen van de leraar en essayist Reinier Jacobsen, die van 1905 tot 1950 aan het Rotterdamse Erasmiaans gymnasium verbonden was. Leo Molenaar, zelf leraar geschiedenis aan deze school, stelde over hem een bundel samen: een ontwapenend eerlijk erbetoon. Aan het woord zijn onder meer oudleerlingen die zich de lessen van Jacobsen herinneren. Er is kennelijk veel blijven hangen: indringende beelden en verhalen, waardoor historische plekken ware *lieux de mémoires* zijn geworden. Wat maakte nu precies dat zijn verhalen zo beklijfden? Een belangrijke randvoorwaarde had Jacobsen zelf geschapen: hij gaf

noch huiswerk, noch proefwerken en baseerde zijn rapportcijfers op beurten. Niet de uiteindelijke beoordeling, maar het leerproces zelf stond centraal.

Over zijn lessen zegt een oudleerling: "Het was bepaald geen opsomming van gebeurtenissen die hij ons meegaf, maar veeleer een 'verhaal zonder einde', dat uitmondde in de tijd waarin hij zijn lessen gaf en daarna in alle eeuwigheid verder moest lopen." Dat is precies wat Vygotsky benadrukte: onderwijs zou een wereld moeten openen die tegelijk historisch is en iets zegt over algemene menselijke vermogens tot 'betekenisvol' handelen. Die ontdekking motiveert leerlingen zich intellectueel te ontwikkelen en zich af te vragen wat het menselijk schouwspel voor hen zelf betekent.

Of laten we de camera van Frederic Wiseman volgen en Central Park East High School binnengaan, door hoge wanden afgeschermd van de onveilige buitenwereld in Harlem. Het is een 'zwarte' school die zeer goede resultaten boekt. De filmer wil weten hoe de school dat doet. Talloze scènes in de documentaire *High School II* uit 1994 laten daar iets van zien. Het succes van een school in een moeilijke buurt berust niet louter op een goede didactiek, dat wordt duidelijk. Op een gegeven moment vertelt de schoolleider over de vijf denkgewoonten ('habits of mind') die niet alleen het leren, maar ook het sociale leven in de school reguleren. Die luiden: Om wiens perspectief gaat het? Wat zijn de feiten? Hoe zijn die verbonden met andere zaken? Zouden ze dezelfde betekenissen hebben in een andere context? En tenslotte: *Who cares?* Dat kon inderdaad wel eens net het goede mengsel van koele analyse en betrokkenheid opleveren waardoor de school haar leerlingen in hun zone van de naaste ontwikkeling aanspreekt.

Nederlands Debat Instituut:

www.debatinstituut.nl

Leo Molenaar (red.): *Reindert*

Jacobsen, een leraar met een verhaal.

Elmar, Rijswijk, 1999.

Frederic Wiseman (1994): *High School II*; documentaire.

L.S. Vygotsky (1996): *Cultuur en ontwikkeling*. Samenstelling René van der Veer. Boom, Amsterdam.